

Dizi Anlatısında Yeni Üslup Arayışları: *Fî*'de Bireycilik Görünümleri*

Yasemin ÖZKENT**

Aytekin CAN***

ÖZ

Toplumsal değişimi anlama söz konusu olduğunda, kültüre ait verileri barındırması ve toplumu yansıtmaları bakımından diziler önemli bir konumdadır. Televizyon dizilerinde modernlik, eski/yeni, geleneksel/modern gibi çatışmaları iç içe barındıran bakışla yansıtılırken, yeni medya platformlarının ortaya çıkışıyla dizi anlatılarında yeni üslup arayışlarına gidildiği göze çarpmaktadır. Bu yenilikten yola çıkan çalışmada, bireycilik olgusunun günümüzde nasıl görünümlerde sunulduğu araştırılacaktır. Türkiye’de yeni medya platformları için üretilen ilk içeriklerden olan *Fî* dizisi örneklem olarak seçilmiştir. Son dönemlerde dijital platformların kültürel anlamların dolaşımında önemli bir mecra olarak konumlanması, örneklem seçiminde etkili olmuştur. Bu doğrultuda çalışmada bireyciliğin karakter betimlemelerine nasıl yansıtıldığı, bireycileşmiş kültürde yaşayan insanların duygusal durumları, bireyciliğin kutsanışı, ben-biz çatışması, bencillik, benliğin yeniden keşfi, gibi konular değerlendirilmiştir. Dizi, Geert Hofstede’nin kültürel boyutları aracılığıyla betimsel analize tabi tutulmuştur. Hofstede’nin kolektivizm-bireycilik sınıflandırması, çalışmanın savının güçlenmesinde etkili olmuştur. Sonuç olarak *Fî*’de neredeyse tüm karakterlerin bireycilik yaklaşımının altını çizen görünümlerde sunulduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bireycilik, Yeni bireycilik, İnternet dizileri, *Fî*, Geert Hofstede

Searching For a New Style in TV Series Narration: Appearance of Individualism in *Fi*

ABSTRACT

For understanding social change, series have an important position in terms of covering cultural data and reflecting the society. While modernity is reflected in TV series from a point of view covering opposites like modernity, old/new, traditional/modern, etc, the search for new writing styles in series narratives with the emergence of new media platforms is striking. Starting from this innovation, the study analyzes how individualism fact is presented today. *Fi* series among the first contents produced for new media platforms in Turkey was selected as sampling. Recent positioning of digital platforms as an important medium for circulating cultural meanings was effective in sampling selection. Accordingly, the study evaluated subjects such as how individualism was reflected in character portrayals, emotional states of people living in an individualized culture, blessing of individualism, me-us conflict, selfishness and self re-exploration. A descriptive analysis was conducted for the series through the cultural dimensions of Geert Hofstede. Hofstede’s collectivism-individualism classification was effective in the strengthening of study thesis. As a result, it was found that almost all *Fi* characters were presented with appearance underlining individualism approach.

Keywords: Individualism, New individualism, Internet series, *Fi*, Geert Hofstede

1. Giriş

Tarihsel olarak ele alındığında tüm kültürlerin gelişim süreci birbirine benzer nitelikler taşımaktadır. İlk olarak doğayı düzenleyerek, doğayla bütünleşik bir şekilde hayatta kalmaya çalışan insan, toprağı ekip biçmeyi öğrenerek köklü değişimlerin de temelini atmış olur. Yerleşik toplum yapılaşmasıyla yönetim olgusu ortaya çıkması, nüfusun artması ve küçük siyasi yapılanmaların çoğalması, geleneksel yaşam biçiminin aşınmasına; tarım dışı üretimin artması ise kentlerin büyümesine yol açmıştır. Birey olmanın henüz söz konusu olmadığı bu süreçlerde insan henüz kendiliğinin farkında değildir. Nitekim insan ancak bütünün bir parçası olarak anlam kazanabilmekte, kabile kolektivizminden ayrıldığında ne yapacağını bilememektedir. “Ben” ayrımına henüz varamadığı bu süreçte kendini “biz” içinde tanımlamaktadır.

Modernliğin tarihsel gelişimiyle “birey” olgusunun gelişiminin eş zamanlı ilerlemiştir. Modernlik, bireyin geleneksel yapılanmayla kurduğu kolektif bağları yıkmaya eğilimiyle köklenmiştir. Modern bireyin

* Bu makale 2019 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, Radyo Televizyon Bilim Dalı tarafından kabul edilen “İnternet Dizilerinde Modern Bireyin Yeni Görünümleri: *Fi* Dizisi” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, yaseminozkentt@gmail.com

*** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, aytekcans@selcuk.edu.tr

Makalenin Gönderim Tarihi: 08.12.2020 , Makalenin Kabul Tarihi: 22.12.2020

hayatını düzenlemede içgüdüleri ya da grup kuralları yerine toplumsal kurallar etkinleşir. Bu düşüncelerden yola çıkılarak temellenen çalışma, Henri Lefebvre'nin *Modern Dünyada Gündelik Hayat* (1968) adlı eserinde vurguladığı gibi modernlik eleştirisi yapılırken bireycilik eleştirisi de yapmak gerektiğini savlamaktadır (2016, s. 52). Modernliğin en temel oluşumlarından olan bireyciliğin popüler kültür ürünlerine eklenme biçiminin açığa çıkarılması bu çalışmanın temel amacıdır. Bu bakışla çalışma, bireyci kültürde yaşayan insanların duygusal durumlarını, benlik tasarımını ve ilişkilerindeki travmatik sonuçları *Fi* anlatısı üzerinden değerlendirecektir.

Sinema ve televizyon anlatılarının toplumdan beslendiği görüşüyle hareket edildiğinde, bireyin içsel yaşantısını konu alan kurmaca anlatılar -özel olarak da televizyon anlatısı- bireyin temsili açısından önemlidir. Televizyon dizilerinin geneline bakıldığında bireyin ruhsal sürecinden çok, mahalle ve aile yapılanmasının yer aldığı hikayelerin yaygın olduğu, bir bakıma kolektif bir anlatı yapısına sahip oldukları söylenebilir. Dizi izleyicisinin hissettiği birlik duygusu, bahsedilen anlatı yapısına yönelişin başlıca itkisi olarak kabul edilmektedir. Bu noktada *F7*'nin farklılığı ortaya çıkmaktadır. *Fi* dizisinde, bireyin ele alınışı televizyon dizilerinde betimlenen birey kavramıyla benzeşmemektedir. Öncelikli olarak *F7*'nin dijital platformlarda yayınlanması, hedef kitlesinin rafineleşmesini sağlamıştır. 1980'lerden sonra küreselleşme ve kapitalizmin sinemada kendine yer bulması gibi, yeni televizyon mecralarıyla birlikte dizilerde de farklı konular öne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda çalışma, dizilerin toplumsal dinamikleri ve değişimi yansıtabileceği savı üzerinden dijital medya platformlarındaki yeni üslup arayışları üzerine odaklanmaktadır. Bahsedilen değişimleri saptamak üzere örneklem olarak seçilen *Fi*, Geert Hofstede'nin kültürel boyutları ve betimsel analiz aracılığıyla incelenmiştir. Hofstede'nin Türkiye'yi kolektif ülkeler arasında göstermesine rağmen dizi, bireyci sınıflandırmaya yakın durmaktadır. Çalışmada ilk olarak bireycilik kavramı açıklanacak, sonrasında yeni bireycilik kavramının üzerinde yükseldiği dinamikler ele alınacaktır. Analiz kısmında dizi Hofstede'nin kolektivizm-bireycilik sınıflandırması, yeni bireyci karakter temsili, ben-biz çatışması ve bencillik, benliğini yeniden keşfeden "tutku"lu birey temaları aracılığıyla değerlendirilecektir.

2. Bireyin Varoluş Biçimi Olarak Bireycilik

Bireycilik teriminin ilk kullanımı Fransızca kökenli *individualisme*'dir. *Individualisme*'i ilk defa 1820'lerin ortalarında Claude Henri ve Saint-Simon etkin ve sistemli bir kavram olarak kullanmıştır. Saint-Simonculuk olarak da kavramlaştırılan düşünceye göre karşı-devrimciler Aydınlanma'nın bireyi koyduğu yüce konumun ve toplumsal atomlaşma gibi düşüncelerin karşısında olarak istikrarlı, hiyerarşik bir toplum arzulamışlardır. Geçmişin kiliseci ve derebeyci yapılanmasını değil, geleceğin endüstri düzeni üzerinde durarak düzen, din, ortaklık gibi umutlarla beklenen dönemin, bireycilik ve bencillikle sonuçlanacağını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla *individualisme*'in ilk olarak Saint-Simon ve talebeleri tarafından modern dönemdeki olumsuzluklara karşı eleştirel bakış içeren anlamıyla ve ilerlemeci görüşe eleştiri getirmek amacıyla kullanıldığı söylenebilir (Lukes, 1995, s. 11-15). Kavramın ilk kez bilinçli bir toplum felsefesi olarak tanımını ise, eski rejimden kopuşu en iyi analiz eden Tocqueville, *Amerika'da Demokrasi I-II* (1835-1840) kitabında yapmıştır. Eserde yer alan ifadelerle en çarpıcı anlamını Fransız Devrimi'nde bulan bireycilik, bireylerin eşitlik adına hiyerarşiyi başkaldırımlarını anlatır (Renaut, 2011, s. 140). Bireycilik Rönesans, Aydınlanma, kapitalizmin doğuşu, Protestanlık, Kalvinizm, Fransız Devrimi'yle ilişkili olarak gelişmiştir. Kavramın sosyolojik bakış açısıyla kullanımı 19. yüzyılda başlarken; içeriği, modern çağın belirgin özellikleri anlatılırken kullanılan kültürel, siyasal, ekonomi gibi pek çok olgudan oluşmuştur.

Her dönemde benmerkezci, genel kanılardan bağımsız olan bireyci insanlar var olsa da bireycilikten kastedilen belirli sayıda insanlar değil, bu fikrin tüm topluma mal olmasıdır. Bireycilik olgusu bireyi, diğer bireylerden bağımsızlaştırmanın yanı sıra geleneklerden de bağımsızlaştırır. Böyle bir toplum yapısı, bireyin özerkliğine dayanan bir ideolojiye yaslanmaktadır (Watt, 2007, s. 68-69). Rene Guenon bu ideolojiyi, "bireysellikten üstün her ilkenin inkar edilmesi" olarak açıklamaktadır. Öyle ki Rönesans çağında ortaya çıkan hümanizm düşüncesinin değişmiş bir biçimi olduğu düşünülmektedir ve din dışı bakış açısıyla yeşermiştir. Din dışı deyince modern eğilimlerin özetlediği gelenek karşıtı anlayış düşünülse de eski çağlarda az da olsa belirgin olduğuna parantez açmak gerekir. Ancak hiçbir çağda topluma son yüzyıllarda olduğu gibi yayılmamıştır (2016, s. 111-112).

George Simmel'a göre bireyciliğin modern çağ boyunca aldığı şekillerin anlamı farklılaşmıştır. 18. yüzyılda *bireysellik*¹, kişisel güçler üzerindeki kısıtlamalardan sıyrılarak kendini bulmaya çalışmıştır. Aynı zamanda ancak bütün baskılardan kurtulan insanların eşit olabileceğini ve içindeki iyiliği ortaya çıkarabileceğini vurgulamıştır. Fakat insanlar özgürlüğe kavuştuğunda ilk olarak kendi farklılıklarını, diğerlerini köleleştirmiş ya da bireysel güçlerinin çeşitliliğini ortaya çıkarmıştır (2015, s. 248). Kendi kendini yeniden keşfeden kişiler, benliğini inşa etmeye, kimliğini tanımlamaya özellikle günümüz toplumlarında geçerli olan sosyal metalarda kendini bireysel olarak ifade edebilmeye çalışmaktadır. Bu görüşlerin vardığı nokta kimliklerin keşfi ve ön plana çıkarılmasıdır (Elliott & Lemert, 2011, s. 76). Benzer şekilde Charles Taylor da bireycilik tanımlamasında kendine özgü insan olma, kendiliğini keşfetme isteği üzerinde durmuştur. Taylor'a göre modern birey anlayışı kendini keşfeden insan ve sanatsal yaratımla bağlantılı olarak ortaya çıkar. Başka bir deyişle kendini keşfetmenin yolu, yarattığı şey aracılığıyla gerçekleşmektedir. Sanat geçmişte olduğu gibi *mimesis* -gerçeğe öykünme- olarak değil, yaratım ölçüsünde değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bireyin kendini keşfetmesi, yeniden tanımlanmasıyla gerçekleşir (2011, s. 55-56). Taylor'ın modern bireycilik tasavvurunun temelindeki özellik bireyin ait olduğu topluma karşı sorumluluğunu görmezden gelip kendi isteklerine ve iç dünyasına yönelmesidir. Birey, kendi istekleri dışında davranmayı kendi kendine yaptığı ihanet gibi görmektedir.

Bireycilik düşüncesi 18. yüzyılda özgürlük ve eşitlik düşünceleri üzerinde gelişmiştir. Simmel'a göre insanın en derin varlığını ifade eden eşitlik fikri, bireycilikle birlikte eşitsizliğe yol açar. Şöyle ki eşitlik ve evrensellik düşünceleriyle güç kazanan "ben"lik, eşitsizlikle karşı karşıya kalır. Bireyin lonca, miras kalan statü ve kilisenin zincirlerinden kurtulup özgür olduktan sonra ilk hedefi "özel ve ikame edilmez birey" olmaktır. Modern çağ boyunca benliğini arayan bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkiler benliğine varmak için gittiği yoldan başka bir şey değildir (2015, s. 215-216). 18 yüzyıl için birçok düşünürün bireycilikle ilgili dönüp dolaşır vardığı nokta aslında Simmel'in düşünceleriyle benzemektedir. Benliğin keşfi ve ön plana çıkarılması övünülesi bir davranış olarak görülmüştür. Birey o denli önemlidir ki toplum içinde eriyip gitmesi düşünülemez. Topluma anlam kazandıran, başka bir deyişle anlamlı toplumu oluşturan yalnızca "birey"dir.

19. yüzyılda toplumun birey için çalıştığı, var olduğu ve bireyi güçlendirmek amacıyla olduğu yaklaşımı hakimdir. Birey ve onun özel güçleri kutsandır (Sennett, 2016, s. 167). Bu eğilim romantizm akımının yükselişi ve işbölümünün artışıyla bireyin kendisini bulma arzusundan kaynaklanmıştır. Bu bireycilik biçimine göre kişi ondan başka kimsenin yerini alamayacağını, insan varoluşunun değişmezliğini savunmaktadır. 18. yüzyılın değeri insanlarda ortak duygulara yönelmekken, 19. yüzyılda insanları birbirinden ayıran şeyler ön plana çıkmıştır (Simmel, 2015, s. 249). 19. yüzyılın başlarında özellikle İngiltere'de bireycilik tenkitçi gibi olumsuz anlamlarda kullanılmıştır. Birey dayanışmanın, iktisadi ve dini düşüncelere dair kolektif görüşlerin karşıtıymış gibi konumlandırılmıştır. Fransız Devrimi ve Romantizm döneminde bu olumsuz anlamlar daha fazla benimsenmiş, bireyleşmenin toplumu yıkacağı öngörülmüştür. Fransız yazar ve düşünürlerin bireycilikle ilgili ilk terimleri yaydığı, kayıtlardaki ilk kullanımının Joseph de Maistre'ya aittir. Maistre'nın bireyciliği, devrimci demokrasinin getirdiği yeni fikirleri ve siyasi iklimi eleştirmeye aracılık eder (Watt, 2016, s. 298). Görüldüğü üzere bireycilik bazılarının göre kaçınılması gereken oldukça tehlikeli bir fikir, bazılarının göre toplumsal düzende boşluk bulduğu anda ortaya çıkan bir uyumsuzluk, bazılarının göre de bireylerin kendinden başka kimseyi düşünmeyişinden kaynaklanan davranış biçimidir. Bireycilik, 19. yüzyıl fazlaca dillendirilir ve 20. yüzyıldan günümüze kadar gelen süreçteki kavramsal çerçevesi bu dönemde köklenir.

¹ Bireycilik ve bireysellik tartışmaları öncü toplum kuramcılarının ilgilendiği ana konulardan biridir. Bu iki kavram birbirinin yerine kullanmak doğru değildir. Bireycilik ve bireysellik kavramı karıştırılmamalıdır. Bireycilikten farklı bir olgu olan "bireysellik", özgürlükle yakından ilişkilidir. Her insanın tek ve biricik oluşunu fark etmesiyle doğan kavram, yaşamın her alanında karşılaşılan değişimler sonucunda bireyin kendisini toplumun diğer fertlerinden ayırarak, kendisinin farkında olan bir varlık hâline gelme sürecidir. Bireycilik daha egoist ve bencil bir tutum içeren bir kavramken, bireyselleşme bireyin egosunu feda ederek gerçek ve olgun bir birey olabilmek için gösterdiği çabayı ifade etmektedir. Bireyselleşme süreci bireyin kendine özgü özellikleri fark ederek olgunlaşmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra *individualism* kelimesini literatüre bazı yazarlar "bireyselcilik" olarak çevirmiştir. Bireyselcilik kavramı çoğu yerde bireycilikle aynı anlamda kullanılsa da bireycilik kavramı anlamı daha iyi karşılamaktadır.

Birey-toplum ilişkisinin dönüşümü klasik ve çağdaş düşünürlerin bakış açısına göre farklılıklar içermektedir. İyimser yaklaşan kuramcılar bireyin artan gelişim imkânlarına odaklanırken, kötümserler bireyin çöküşüne ve nevroitik durumlarına odaklanmaktadır. Bireycileşmenin paradoksları bu aşamada kendini göstermiştir. Birey sosyal ilişkilerin sıkıcı bağlamından kurtulurken bürokrasi karşısında çaresizleştirilir. Bireysel kimlik oluşumuyla kolektif oluşumlar birlikte yol alır (Loo & Reijen, 2014, s. 202). Bu yüzden bireycilik felsefesine göre çeşitli bireyleri birbirine bağlayan ortaklık olmadan, modern dünyanın varlığından söz etmek mümkün gibi görünmemektedir (Elliott & Lemert, 2011, s. 75). Küçük ölçekli bu bağılıklar, modernleşmeyle birlikte büyük ölçekli ve anonim bağılıklarla yer değiştirmiştir. Bireycilik, bireysel bağımlılığın yakından uzağa doğru genişlediği bir süreçtir (Loo & Reijen, 2014, s. 166). Bu durum küçük gruplardaki topluluk bağlarının modern toplumlarda görülmediği, insan ilişkilerini azalttığı yönünde eleştirilmiştir. İyimser ve kötümser bakış açılarının en fazla üzerinde durduğu görüş, bireyin özerklik ve özgürlüğü daha önce hiç olmadığı kadar elde etme imkânına erişmişken, bürokratik meselelere maruz kalmasıdır. İyimserler ise bireyin kendi kaderine hükmetme durumunun olumluluğuna odaklanmışlardır.

Bireycilik pratiğinin insan doğasına çok uygun bir yapısının olduğuna yönelik yaklaşım, toplumu oluşturan yapının birey olması üzerine temellenmiştir. Diğerlerinden farklı olan birey, kendi kendine yetmektedir. Kendini yabancılaştıran birey, dış iradeden az etkilenecek kendisi için yaşamayı amaçlamaktadır. Ruhsal ve bedensel varlığı kendisine ait olan birey, doğal olarak kendisiyle ilgili en fazla söz hakkına sahiptir. Kendi varlığının farkında olmasıyla, bilinçli olması ve kendini yargılayabilmesine dolayısıyla kendi üzerinde bir erk oluşturmaya ortam hazırlar. Bireyciliğin, bireyi çift taraflı olarak ele alması, kendi içinde var olan bir varlık olarak bireyi diğerlerinden ayırır. Dolayısıyla birey kavramı kişiyi çevresinden koruyan bir sığınak anlamı içerir (Üskül, 2003, s. 221-223). Yakın çevresinden bağımsızlaşan bireyin değeri, bireycilikle daha çok dile getirilir. Bireycileşmenin temeli insanların coğrafi olarak birbirine oldukça uzak mesafelere yayılmasıyla atılır. Birey farklı birimlerle ilişkiye geçerek, bu birimler karşısına kişisel bağımsızlık kazanır (Loo & Reijen, 2014, s. 38). Komünal ve geleneksel ilişkileri zayıfladığı bu ortamda, bireysel yaşam desteklenmesiyle kişisel ilişkilere yönelik vurgulama ağırlık kazanmıştır. Bu tür ilişkiler, gönülsüz toplumsal birleşimler yerine bilinçli bir şekilde seçilen toplumsal yaşam örüntüsü sunmuştur (Watt, 2007, s. 203-204).

Bireyciliğin dikkat çektiği “özgürlük”, düşünürlerin üzerinde ayrıldığı önemli konulardan biridir. Çünkü özgürlük, insanın egoizm ve hedonizm tuzacağına düşmesine neden olarak hiper-bireyciliğe yönelmesine yol açmıştır. Bir grup eleştirmen bu sürecin giderek olumsuz sonuçlar doğuracağını iddia ederken, diğer grup iyimser yaklaşarak baskı durumunun azalacağını savunmuştur. Çağdaş insanın amacı kararlarını kendi başına almak, yaşamına heyecan katmak, amaçladığı şeylere ulaşmak, kişisel gelişim ve yaşamdan haz almaktır. Bu amaçlar doğrultusunda yaşayan insanları tanımlamak için çeşitli kavramlar türetilmiştir. Bunlar ben çağı, ruhsat toplumu, narsisist kültür gibi kavramlardır. Bunların yanı sıra enformelleşme, özelleşme, kişiselleşme, mahremleşme, psikolojikleşme gibi kavramlar da öne çıkarılır. Anlaşıldığı üzere kavramların esas vurgusu “bireycileşme”dir (Loo & Reijen, 2014, s. 164-165).

Bahsedildiği üzere modern toplum incelemeleri, bireyciliğin nüfuz ettiği insanlar ve diğer insanlar arasındaki farklılıklar üzerine yoğunlaşılarda başlamıştır (Watt, 2007, s. 106). Modern bireyciliğin en büyük uğraşlarından biri kendini ispatlamak için başkalarıyla sürekli mücadele ederek, diğerlerinin üzerinde yükselme isteğidir (Yamazaki, 2010, s. 54). Modern toplumda insanların, içinde buldukları yaşam koşullarını değişken olarak görmeleri, kişisel başarıları ön plana çıkarmalarına neden olmuştur. Modern birey toplumdan yalıtıldıkça daha fazla kendi çıkarını savunmaya, kendi işini yapmaya yönelmiştir (Loo & Reijen, 2014, s. 107). Taylor bu durumu toplumsallık anlayışının yerine gelen menfaat toplumunun yeni birey anlayışı olarak açıklamıştır. Eski tamamlayıcılık biçimlerinin ortadan kalkmasıyla cemaatler erozyona uğramış, birey birinci plana geçmiştir. Toplumsal düzenle karşı karşıya kalan birey, yeni düzen ilkesinin ortaya çıkışı ve cemaatçiliğin düşüşüyle birlikte yükselen bireyciliğe tabi olmak durumunda kalmıştır (2006, s. 26).

3. Bireycilik Olgusunun Evrimi: Yeni Bireycilik

Toplum yapısının, kültürel süreçlerin, teknolojik gelişmelerin değişimiyle bireycilik düşüncesi de dönüşüme uğramıştır. Özellikle 2000’li yılların başında teknolojik olanakların etkisiyle dünyada değişim hız

kazanmış, yeni bireyci yönelimlere sahip kişiler, oluşan kaygan zemin üzerinde kendilerini gerçekleştirmenin yeni yollarını aramaya başlamışlardır. Küreselleşme, tüketim kültürü, yeni iletişim teknolojileri gibi güçlü olgularla baş etmek zorunda kalan birey, küresel bireyci kültüre eklenerek biçimlenmeye devam eder.

Yeni bireyciliği, özellikle Batı'nın metropol şehirlerindeki kültürlerde gözlemlemek mümkündür. 1920'li ve 1930'lu yıllarda bireyin toplumsal yaşamın baskısından kurtulmasıyla, toplumsal yaşamdaki görünümü de değişmiştir. Birey ve bireycilik en fazla 20. yüzyılda modern yaşamın kültürel mekanizmalarını kontrol etmeye çalışanlar tarafından ortama uyarlanmıştır. Büyük savaşlar sonrası özellikle 1950 ve 1960'larda bireycilik düşüncesi yeniden düzenlenmiştir. Yani 20. yüzyılın ortamına uyarlanmıştır. Yeni bireycilik ne Tocqueville'in dediği gibi kahramanca ne de Alman düşünürlerin bakışı gibi tehdit edici bir tavırla inşa edilmiştir. David Reisman'ın 1950'lerde *Yalnız Kalabalık*'ta belirttiği gibi trajik ve acınası durumda olan bireyin geçirdiği süreç, olgunlaşmış bireyciliktir. Öyle ki önceki zor süreçlere tepki olarak konformizme daha fazla yönelen birey, kendini daha yalnız ve yalıtılmış hissetmektedir. 1990'lı yıllara gelindiğinde küreselleşmenin güçlü etkisiyle dönüşen bireyin en belirgin özelliği değişen durumlara daha kolay adapte olmasıdır. 2010 yılına gelindiğinde "burjuva, manipüle edilmiş, yalıtılmış ve küreselleşmiş" olmak üzere dört türlü birey tanımlaması yapılır. Küreselleşmiş birey yaklaşımı tepkisel bir düşünce, hatta bir ironi olarak kabul edilir. Nitekim özgünlüğünü kaybettiğini düşünen birey, belirsiz bir mükemmellik isteğiyle kendini yeniden inşa etmeye çalışarak, bir bakıma kendine aşırı yönelerek diğerlerinden kopma noktasına gelir (Elliott & Lemert, 2011, s. 9-12).

Peter Wagner, bireysel ve toplumsal kimlikleri oluşturan değişiminin en başat ideolojisinin bireycilik olduğunu söyler. Modernlikten postmodernliğe geçişte bireyin parçalanışını ve dağılışını yeni bir kavramla tanımlamayı uygun bulur (1996, s. 240). Bireyciliğe yeni denmesi, toplumun karmaşası dışında birey yaşamının olgunlaşmış durumunu aramaktan kaynaklanır. Çünkü kavram, 1830'larda henüz kullanılmaya başlandığında, modern toplumlar pek karmaşık değildir. 19. yüzyılda fabrika sisteminin bireylerin yaşamını yoğun bir şekilde meşgul etmesi yabancılaşmayı, sefaletin yoğunlaşmasını ve hayatın zorlaşmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bireyler kamusal alan dışında özel alanlarda mutlu olma çabasına girmiştir (Elliott & Lemert, 2011, s. 178-179).

James O'Connor'un belirttiği üzere bireyci ideolojiler hemen her alanda kendini gösterir. Psikolojik sonuçlar, gıda, dokuma gibi sermaye yatırımları ve yeniden üretim süreçlerini kapsayan hayaller bu alana dahildir (1995, s. 234). Küresel dönüşümlerin bireyin duygu dünyası üzerindeki etkileri, dünyanın zengin ülkelerinde yaşayan kişilerde daha fazla, gelişmekte olan ülkelerde daha az hissedilir. Öte yandan yeni bireycilik kesin tanımlamalar yapmanın ötesinde sadece belli özellikleri saptamak için kullanılabilir (Elliott & Lemert, 2011, s. 39-40). Bu bağlamda, günümüzde pratiğe dökülmüş olan en basit saptamalardan biri hane halkı sayısının azalmasıdır. Bir diğer saptama insanların birbirinden bağımsızlaşması, kendi başına daha fazla karar almasıdır. Yeme-içme merkezlerindeki artan self-servisler bile kendi işini halleden bireylerin küçük göstergeleridir. Samimiyet gerektiren ilişkilere bakılırsa evlilik kurumuna rakip olarak eve arkadaş almak serbest ilişkilere örnek gösterilebilecek önemli bir pratiktir. Ayrıca bireyciliği açık biçimde sunan alanlardan biri de özel yaşama yapılan vurgunun artmasıdır (Loo & Reijen, 2014, s. 165). O halde denilebilir ki toplulukta yaşamaktan kurtulan birey kendisine o denli küçük ve sınırlı bir alan çizmiştir ki, bu sınırları ihlal etmek giderek zorlaşmıştır. Küçük toplum yapılarında "biz"lik içinde var olan birey, modern, postmodern ve küresel dünyada "kendili" içinde yaşamını sürdürmeye devam eder.

Yeni bireyciliği oluşturan dört boyut vardır. Bunlardan ilki benliğin yeniden keşfinin sürekli tekrarlanması, ikincisi her an gelen değişim için istekli bekleyiş, üçüncüsü her şeye kısa süreli ve süresiz meşguliyetler olarak bakmak ve son olarak hız ile dinamizmin akışına fazla kapılmaktır. Yeni bireycilik bugün sıklıkla Batı'da, refah içinde yaşayan insanlar aracılığıyla örneklenmektedir. Küresel bireyci kültür kurumsal ağlar, küçülen şirketler, kişisel gelişim kılavuzları, sanal seks, tüketim odaklı yaşam, hızla dönüşen kültürler, terapi kültürü gibi temel pratiklerden oluşmaktadır (Elliott & Lemert, 2011, s. 9). Bunlara O'Connor'un yoga, vücut geliştirme, estetik ameliyatlara, bedensel narsisizm, sağlıklılık olarak sıraladığı olgular eklenebilir. Bahsedilen uygulamaların temel dayanak noktası bireysel kaçıştır. Kişi, kendi kendini keşfederek bireysellik kazanır ve bireyci ideoloji biçimlerini bu şekilde dile getirir. Bireysellik, sistemden ve ideolojiden kaçarak, bireysel özgürlükle elde edilecek bir şey olduğu için, insanlar giderek daha fazla bu

alanlara yönelmiştir (1995, s. 30-31). Dolayısıyla bireyin, yeni bireyciliği ve yalıtılmış bir benlik olduğunu kabullendiği öne sürülebilir.

Son olarak Zygmunt Bauman, bireyci ideolojiyle şekillenmiş çağdaş erkek ve kadınların özelliklerini şöyle sıralar: artan nihilizm, uzun vadeli hayat tasarımına kayıtsızlaşma, bencillik, sıradan arzular, hayatı bölümlere ayırmaktan kaçınmak. Emek piyasalarının daralmasına, yoksulluğun artmasına, toprağın erozyonuna, ormanların yok oluşuna, karbondioksit miktarının artmasına, atmosferin ısınmasına da kayıtsız kalan bu bireyler için merkezi öneme kendileri sahiptir (2011, s. 71). Bu kişilerin kendilerini önemsemesiyle çevreye duyarsızlıkları da o oranda artmaktadır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada *Fi* dizisi Hofstede'nin kültürel boyutları ve betimsel analiz aracılığıyla analiz edilmiştir. Bireycilik temsillerinin metinsel okumayı olanaklı kılması, kullanılacak çözümlemenin seçilmesinde etkili olmuştur. Anselm Strauss ve Juliet Corbin'in (1990) kuramsallaştırdığı betimsel analiz, kavramsal yapının önceden tespit edilebildiği araştırmalarda tercih edilmektedir. Betimsel analizde öncelikle kuramsal bilgiler ışığında temalar belirlenir, sonrasında metnin temalara göre yorumlanmasıyla sonuca ulaşılır (Yıldırım & Şimşek, 2013, s. 253-256). Hofstede'nin "kültürel boyutlar"ı ele aldığı model ise kültürel alanda yapılan araştırmalar içinde, üzerinden 40 yıl geçmesine rağmen en kapsamlı çalışmadır. Modelin güncelliğini koruması ve çok detaylı kategorileştirmelere sahip olması günümüzde sıklıkla kullanılmasına yol açmıştır.

Hofstede'nin kültürel boyutlarından kısaca bahsederek, Hofstede 1967'den 1980'e kadar 50 ülkede, 116.000'in üzerinde katılımcı üzerinde anket yaparak dört farklı ölçütte ulusal kültürleri tanımlamıştır. Ulusal kültürlerin farklılaştığı noktaları belirleyerek birbirinden bağımsız olan "kolektivizm ve bireycilik", "yüksek veya düşük güç mesafesi", "güçlü yada zayıf belirsizlikten kaçınma", "erillik ve dişillik" gibi ölçütler oluşturmuştur (Hofstede, 1983, s. 76-78). Hofstede, ülkeleri bu boyutlara göre sınıflandırmış ve tablolar oluşturmuştur. Çalışmada yöntem olarak seçilmesinde Hofstede Türkiye'yi kolektivist olarak sınıflandırmasına rağmen dizideki karakterlerin bireyci sınıflamaya uygun bir yapıda sunulması etkili olmuştur.²

5. Bulgular ve Tartışma

Çalışmanın analiz kısmında *Fi* dizisi Hofstede'nin kolektivizm-bireycilik sınıflandırması, yeni bireyci karakter temsili, ben-biz çatışması ve bencillik, benliğini yeniden keşfeden "tutku"lu birey temaları aracılığıyla değerlendirilecektir. Dizinin analizine geçmeden önce ilk olarak olay örgüsü kısaca anlatılacak, sonrasında belirlenen anlatsal kodlar başlıklarıyla analize tabi tutulacaktır.

Dizinin ana karakterlerinden Can Manay, ülkenin en fazla reyting alan programlarından *Vizyon Terapi*'yi sunan, tanınmış bir psikologdur. Programında, ünlü kişilere terapi yapmaktadır. Can "private" olarak adlandırılan, etraftan kimsenin göremeyeceği bir ev aramaktadır. Görmeye gittiği evlerden birinde Duru Durulay'la karşılaşır. Can, mahrem bir konumda olmamasına rağmen Duru'ya komşu olabilmek için evi tutmaya karar verir. Hayatı boyunca "altın oran"ı arayan Can, Duru'yu ilk gördüğü anda *f*³ sahip olduğunu düşünür. Can, Duru'ya saplantılı bir şekilde âşık olur. Duru'ya ulaşmasındaki en büyük engel Duru'nun sevgilisi Deniz'dir. Deniz, konservatuarda dans öğrencisi olan Duru'nun hocasıdır. İdealist bir eğitimci ve kompozitör olan Deniz, sanata düşkünlüğüyle tanınır. Can, Duru'yu elde etme tutkusuyla sevgililerin hayatına sızmaya başlar. Dizinin diğer önemli karakteri gazeteci Özge'dir. Özge, Can'ın akıl hastanesine yattığını ortaya çıkarmaya çalışırken, işten atılır. Bir diğer önemli karakter Can'ın öğrencisi Bilge'dir. Can'ın asistanı olarak yanına aldığı Bilge, daha sonra terapisti olan ve onu büyüten Eti'nin yerini

² Bu durumda hiç şüphesiz 1980 sonrası Türkiye'de yükselişe geçen bireyciliğin etkisi göz ardı edilemez. Bu yıllardan sonra eski neslin toplumsal kurtuluşu hedefleme isteğinin yerine, artık kendini kurtarma peşine düşen bireyle ortaya çıkan farklılıklar, Hofstede'nin bulgularının dönüşmesinde etkili olmuştur.

³ Romadaki tanımlamasıyla *f*, "Bir bütünün parçaları arasında gözlemlenen, uyum açısından en yetkin boyutları verdiği düşünülen geometrik ve sayısal bir oran bağıntısıdır. Eski Mısırlılar ve Yunanlılar tarafından keşfedilmiş, mimaride ve sanatta kullanılmıştır. İrrasyonel bir sayıdır ve ondalık sistemde yazılışı; 1,618033988749894...'tür. Göze güzel gelen orantıyı temsil ettiği düşünülür" (Kohen, 2017a, s. 15).

alır. Dizinin ikinci sezonu *Ç4* olarak devam etmiştir. Bu sezon, Can ve Duru'nun bir araya gelmesi ve ilişkilerinin oluşturduğu olumsuz etkilere odaklanmıştır.

5.1. Hofstede'nin Kolektivizm-Bireycilik Sınıflandırması Bağlamında *Fi*

Fi'de bireycilik olgusunu değerlendirirken ilk olarak Hofstede'nin kültürel boyutlarından olan “kolektivizm ve bireycilik”ten yararlanılacaktır. Bu boyutun temel konusu birey ve akraları arasındaki ilişkidir. Kişilerarası bağların çok zayıf olduğu toplumlarda herkes, kendi çıkarını veya ailesinin çıkarını önemsemektedir. Bireylerin sahip olduğu özgürlük, olmazsa olmazdır. Kolektivist topluluklar, bireylerarası bağların sıkı olduğu, geniş ailelerin, akrabaların, aşiretlerin veya köylerin içine doğar. Bu grupta herkes topluluğun çıkarına göre davranır ve grup dışı görüş ve inançlara kendilerini kapatır. Hofstede'nin elde ettiği bulguların en önemlisi, bireycilik-kolektiflik ilişkisinin ülkenin zenginliğiyle ilişkili olmasıdır. Gelişmiş ve zengin ülkeler daha bireyciyken, fakir ülkeler daha kolektivist bir yapıya sahiptir (Hofstede, 1983, s. 79).

Tablo 1. Kolektivist ve Bireyci Kültürler Arasındaki Farklılıklar

Düşük IDV/Kolektivist	Yüksek IDV/Bireyci
Toplum içinde bireyler geniş aile ya da klanlarda doğarlar. Bu topluluklar onları sadakat karşılığında korurlar.	Toplum içinde herkes sadece kendisinin ya da en yakınındaki ailesinin sorumluluğunu taşır.
“Biz” bilinci vardır.	“Ben” bilinci vardır.
Kimlik kavramı sosyal sisteme dayanır.	Kimlik kavramı bireye dayanmaktadır.
Bireyler örgüt ya da kurumlara duygusal bağımlılık hissetmektedir.	Bireyler örgüt ya da kurumlara duygusal olarak bağımsızdır.
Örgüte ait olma duygusu, ideal üyelerin sahip olduğu bir özelliktir.	Bireysel başarı ve inisiyatif üzerine kurulu liderlik ideali önem taşımaktadır.
Özel hayatı ait olduğu örgütler ve kabileler tarafından istila edilir. Bu koşullarda fikirleri önceden belirlenmiştir.	Herkes özel yaşam ve görüşe sahip olma hakkına sahiptir.
Uzmanlık, düzen, görev ve güvenlik sağlayıcıları örgüt ya da kabiledir.	Özerklik, çeşitlilik, memnuniyet, bireysel finansal güvenlik arayışı vardır.
İstikrarlı sosyal ilişkiler tarafından önceden belirlenmiş, arkadaşlıklarda prestij sağlama ihtiyacı yoktur.	Özel arkadaşlıklara ihtiyaç vardır.
Grup kararlarına itimat vardır.	Bireysel kararlar daha güvenilir bulunmaktadır.
Grup içinde ve grup dışında değerler farklılık göstermektedir; bağımsızlık gibi.	Değer standartları herkes için geçerli olmalıdır; evrenselcilik gibi.

(Hofstede, 1984, s. 171).

Hofstede'nin 37 IDV skoruna sahip bulgularadığı Türkiye kolektivist toplum yapılanması sınıfına girse de, *Fi* özelinde incelendiğinde yüksek IDV'ye sahip, yani bireyci toplum özelliği göstermektedir. *Fi*'de elde edilen bulguların açık biçimde kolektivist-bireycilik temsillerinde bir değişime işaret ettiği söylenebilir. Düşük IDV skorunda görülen maddelerden neredeyse hiçbiri, dizinin olay örgüsünde ve karakter temsillerinde bulgulanmamıştır. İlk olarak karakterlerden hiçbiri geniş ailede doğmaz ve aile, grup gibi yapılanmalar içinde oldukları görülmez. Oysaki Hofstede, özellikle kolektif toplum yapılanmasında aile toplantılarının öneminden bahseder. *Fi*'de çekirdek aile yapılanması, dahası aile yoksunluğu görülmektedir. Bireyci kültürlerde ise insanlar bir araya geldiklerinde sözlü iletişim kurmaya ihtiyaç duyarlar. Sosyal konuşmalar moral bozucu olsa da zorunludur. Kolektivist kültürde, birlikte olmak duygusal olarak yeterlidir, bir bilgi aktarmak gerekmediği sürece konuşma zorunluluğu yoktur (Hofstede vd., 2010, s. 108). *Fi*'deki tüm karakterler kendi yaşam amacını, tutkularını gerçekleştirmek üzere vardır; biz bilincine dair bakış açısına yalnızca Deniz'in öğrencilerine destek olma isteğinde karşılaşılır. Bireyler kendi kimliklerini herhangi bir toplumsal yapılanmaya değil, kendilerine borçludur. Örgüt ya da kurumlarına duygusal bir bağımlılık yoktur. Bu bağımlılık türü yalnızca Bilge'nin Can'a olan sadakati ve yardım etme isteği

⁴ Dizi, Azra Kohen'in *Fi*, *Çi*, *Pi* adlı üçleme romanından uyarlanmıştır. İlk sezon *Fi* kitabından uyarlama ve 12 bölümken, ikinci sezon *Ç7*den uyarlama ve 10 bölümdür. Toplamda iki sezon yayınlanmıştır. Kohen'in tanımlamasıyla *Çi*, “Tüm canlıları birbirine bağlayan, rejenere eden Yaşam Enerjisi”dir (2017b, s. 33).

çerçevesinde gelişir. Anlatıdaki tüm karakterler özel yaşamlarından sadece kendileri sorumludur. Özel arkadaşlıklara ihtiyaç duysalar da, yalıtılmış biçimde yaşadıklarından ve arkadaşsızlık probleminden zaman zaman yakınmışlardır. Karakterlerin edimlerini kendi kararları çerçevesinde gerçekleştirdikleri gözlemlenir.

5.2. Yeni Bireyci Karakter Temsili

Fi dizisinde karakterler üzerinden inşa edilen bireycilik olgusu, insanın kendini ve edimlerini dünyanın merkezine koyduğu bir dünya betimlemesi yapmaya imkân sağlaması bakımından önemli bir işlev üstlenmiştir. Bu doğrultuda Fi dizisindeki bireyciliğe ilişkin kuramsal bilgiler ekseninde sorgulamalar yapmak, Türkiye'ye ilişkin bireycilik görünümünün nasıl anlamlandırılacağına yardımcı olacaktır.

Fi'de neredeyse tüm karakterler bireycilik yaklaşımının altını çizen görünümde sunulmuştur. İlk sekans Can Manay'ın şu sözleriyle başlar: *"Bir insan yaratmanın maliyeti çok düşüktür. Yumurta, sperm ve kafi miktarda şebvet. Ve işte dünyadadır. Zarlar atıldı. Kaderin artık belli. Doğduğun yer. Sevgisiz baban. Kâfiyetsiz annen. Zorba ilkokul öğretmenin. Parasızlık [...]"* Sahnenin devamında Can kumarhanededir. Orada bulunan bir adam Can'a "Ne bakıyorsun" diyerek sataşır. Can şu sözlerle devam eder: *"[...] Kimim ben? Kaçan mı, savaştan mı? Bu kadar mı fazlası mı? İçine fırlatıldığım hayatı kader deyip kabullenen miyim, baştan yaratan mı? Sen bana cesarettin söz et. Varsa eğer. Sana acı vadediyorum. Kan, korku, göz yaş ve öfke ve yorgunluk ve savaş ve sonunda dünya cenneti. Başka biri olabilirsin."* Görsel olarak postmodernliğin belirgin yansımalarını içeren sahneler üzerine oturtulmuş bu ifadeler, birey olmanın sonucu olarak kendi kaderini tayin etme yaklaşımına götüren sürece işaret etmektedir. Kaderine boyun eğen insanın içince bulunduğu durumu anlatırken, yumruk atan adamlarla birlikte "Kimim ben?" sorusunu sorması, bireyin kendini bulma sürecinin altını çizmiştir.

Can'ın içine fırlatıldığı dünyayı baştan yaratma çabası, "entelektüel başkaldırı" olarak okunabilir. Yukarıdaki ifadelerde yer alan bireyin kendini sorgulayarak başka biri olma isteği, bireyin tarihsel yolculuğunda önemli gelişmelerin yaşandığı Rönesans dönemine götürür. Erich Fromm'un anlatışıyla insanın bireysellik öncesi bir varoluş durumundan kurtularak, kendisini ayrı bir varlık ve değer olarak kavradığı duruma gelmesinin (2016, s. 67) gerçekleştiği bu dönem, çağdaş bireyciliğin başıdır. Dizinin, en belirgin yönü "yeni"yi aramak olan bu dönemi anımsatan bir sahneyle açılmış olması, Can'ın içinde bulunduğu ruh hâline nasıl ulaştığını anlamlandırmaya yardımcı olmaktadır. Can'ın seslenişinin bir diğer vurgusu olan "dünya cennetine ulaşma" isteği, Fransız Devrimi'nden sonra toplumun temel amacının insanlığa değer katan birey ve bireyin mutluluğu olarak yükseltildiği süreci (Üskül, 2003, s. 48) hatırlatmaktadır. Zira Rönesans ve Aydınlanma düşüncesi temelde, insanı evrenin merkezine oturtturarak biricikliğini vurgulayan, sahip olduğu akıl ve yetilerini fark etmesiyle kendi kaderine hükmedebilen yani kaderci ve toplumcu bireyi reddeden bir yapıya sahiptir.

Günümüzde birey, kendi kurduğu gerçeklik içinde yaşamakta, yaşamının hakimi olarak yalnızca kendini görmektedir. Üstelik evrenin hakimi olarak da kendini görür. Öyle ki evren, "biricik ve tek" olan bireyin tüm isteklerini gerçekleştirmekle yükümlüdür. Duru ve Deniz'in evinde gerçekleşen sahnede bahsedilen bakış açısı açığa çıkarılır. Can, istemenin amaca yakınlığına belirtmek üzere *"İste. Ama olayları akışına bırakma. Evren hepsine cevap verecektir [...]"* sözlerini sarf eder. Deniz alaycı bir şekilde güler ve Can'a *"o zaman açlıkla boğuşanlar yeterince istemiyor mu?"* diye cevap verir. Can'ın, isteklerine kolayca ulaştığı için böyle düşündüğü söylemesi üzerine Deniz küçümseyen bir tavırla *"Kolayca mı? Evden, arabadan, ailemden kalan paradan falan bahsediyorsan, bakış açısı tabii. Yani şanslıyım. Ama bunlar olmasa da ben yine müzisyen olurum. Fakir bir müzisyen. Yine Deniz olurum yani. Ve bütün kabile bana kızardı. Sen bunlar olmasa Can olur muydun?"* sözlerini sarf eder. Bu diyalog bireycilik olgusu çerçevesinde okunduğunda, Deniz'in "kabile" düzeyinde bir yaşama vurgu yapması önemlidir. Müzisyen olduğunda tüm kabilenin ona kızacağını düşünmesi, maddi olanaklara sahip olmasa da kendi bireyliğini yine oluşturacağı fakat içinde bulunduğu gruba bağlılık arz etme durumundan sıyrılmayacağı yorumunu mümkün kılmaktadır.

5.3. Ben-Biz Çatışması ve Bencillik

Bireycilik kültürü karakterler üzerinden somutlaştırıldığında Duru'nun gösteride yaşadıkları önemli bir imlemedir. Baş dansçı olduğu gösteri için Duru, okul arkadaşlarından farklı olduğunu gösterecek kıyafetinde ya da aksesuarında bir değişiklik yapmayı ister. Deniz ise gösteride hiyerarşik bir yapılanmanın olmadığını, herkesin kostüm ve aksesuarlarının aynı olacağını öne sürerek Duru'nun isteğini reddeder.

Duru kendini göstermek, bireyselliğini ortaya koymak isterken, bunu ekibin bir parçası olarak yapmak istememektedir. Taylor'un, günümüzde kendini gerçekleştirme idealinin benlik-merkezli biçimlere doğru kaydığı yönündeki tespitini Duru'nun yaşadıkları üzerinden okumak olanaklıdır. Taylor'a göre benlik-merkezli kişilik yapılanması, kişinin çevresindekileri araçsal konuma getiren ve kendini doyum merkezi olarak gören bireye işaret eder. Gelenekler, toplum, doğa ve Tanrı'yı bir tarafa iten birey, kişisel doyumuna odaklanır (2011, s. 52-54). Çünkü geleneksel uygarlıkta yaşayan insan için bir düşüncenin mülkiyetini kendine mal etmeye çalışmak, kendi itibar ve nüfuzunu da kaldırmak olur. Böyle yaptığında düşüncesini fantezi düzeyine indirger. Eğer bir düşünce doğruysa, hakikattir. Hakikati üretmekle övünmeye gerek yoktur (Guenon, 2016, s. 113). Duru'nun, Can'la diyalogunda bu yaklaşımın izlerine rastlanır. Duru, Can'ı gösteriye çağırırken *"Beni izlemenizi, yani bizçi çok isterim"* sözlerini sarf eder. Hem herkesin kendisini izlemesini çok istediğini hem de kimsenin görmesini istemediğini söyleyen Duru'ya Can, sahne korkusunun sihirli bir formülle nasıl aşılabileceğini şöyle açıklar: *"Sensin. Sadece 'sen'. Işık, müzisyenler, hiçbiri umurunda olmasın. 'Sen' sahnedeki ol. 'Sen' iyi ol. 'Sen' kendini orada iyi hisset. Eğer 'sen' orda iyi olursan, gösteri de iyi olur."*

Bireycilik düşüncesinin temelinde yatan "biz" anlayışı yerine "ben" in vurgulanışı, dizide defalarca öne çıkarılmıştır. Bunlardan biri Duru'nun çıkacağı gösteridir. Gösteri günü geldiğinde Can, Duru'ya bir paket yollar. Duru hazırlanmak için odasına girdiğinde içinde kırmızı bir tüy olan paketle karşılaşır. Paketin içinden çıkan notta *"O kadar farklısın ki kendini saklamamalıydın"* yazmaktadır. Duru, kırmızı tüyü başına takmış bir şekilde sahneye çıkar. Böylelikle ekip uyumunu bozmuş olur. Deniz bu duruma çok bozularak uzun süre Duru'yla küs kalır. Duru barışmak istediğinde, gazetede çıkan haberi göstererek yıllardır anlatmaya çalıştığı şeyle ilgili onu ezip geçtiğini söyler.

Bireyci kültürlerde "ben"liği ön plana çıkarma arzusu Duru'nun her şeye rağmen kırmızı tüyü takmasıyla pekiştirilmiştir. Duru kendisini bütünü bir parçası olarak görmemekte, sahnede baş dansçı olduğunu belli edecek hiyerarşik bir yapılanma istemektedir. Duru'nun sahnede bu denli ön plana çıkma isteğinin ardındaki bilinçdışı itki görülmek ve bilinmek isteğine bağlı olarak gelişmiştir. Nitekim Can'ın bu yaklaşımı doğrulayacak sözleri şöyledir:

"Kim bir uçurumun kenarında açan menekşeyi alkışlar. Kim çok güzel doğdu diye ayı taktir eder? Ne menekşenin ne de ayın onaylanmaya ihtiyacı vardır. Biz karda açan çiçek, gökteki ay değiliz. Bizçi mağaradan çıkaran, uzaya gönderen, işini en iyi yapma motivasyonu olamaz. Davut heykelini resmettiren, okyanusları aşkıran, atomu parçalatan güç, bilinme isteğidir. Herkes gizli bir bazinedir. Herkes bilinmek ister. Bilinmek, görülmek, duyulmak, anlaşılacak. Her şeyi gören göz kendini göremez. Kendini görmek için bir yansıma arar. Biri, bir şey karşımızda olmazsa, seslerimiz sonsuzlukta kaybolur gider."

Can, Duru'nun görülme arzusunu daha ilk görüşte anlamıştır. Duru'nun Deniz'le birlikteyken hissettiği "kendi tekilliğini hissedememe" durumu, "tüy"le birlikte değişime uğrar. Yani, Duru'nun Can'la birlikteyken bireyciliğinin ortaya çıkması "tüy" eğretilmesi üzerinden aktarılmıştır. Başkaları tarafından bilinmek ve görülmek, modern koşullar içinde ihtiyatlı davranma gerekliliğinden doğan, kendi sınırlarının dışına çıkamayan birey için bir kaçış yoludur.

Bu çerçevede gerçekleşen bir başka sahnede Deniz, Duru'nun kendini gösterme isteğini farklı bağlamlarla birlikte eleştirmiştir. Dans gösterisi provası sırasında, Can'ın yönlendirdiği gösteriye beş yıldır sponsorluk yapan şirket sahibi Tuğrul, öğrencileri izlemeye gelir. Şirketinin 40. yıl gecesi için gösteri ister. Deniz buna şiddetle karşı çıkar ve "sanatı satmak" gibi gördüğünü dile getirerek teklifi reddeder. Öğrencilerinin hepsinin dansçı olduğunu, yemek yiyen insanları eğlendirmeyeceklerini belirtir. Şirket bu durumda sponsorluğu çekme kararı alır ve yıl sonu gösterisi iptal olma durumuna gelir. Duru, gösterinin iptal olmasına çok üzülerek Deniz'in kararına karşı çıkar. Deniz gösterinin iptal olmaması için kostümü kabul etmelidir. Deniz ve Duru'nun karşı karşıya kaldığı bu durum Bellah ve arkadaşlarının, Amerikan kültürünün baş aktörü olarak öne sürdüğü bireyciliğin, kişileri maddi kazanç ya da bireysel başarıya takıntılı benlikler olma yolunda güdülediği savıyla değerlendirilebilir (Elliott & Lemert, 2011, s. 85). Bu doğrultuda Duru'nun sanatı, "boş bir fantezi" olarak idrak ettiği yönünde yorum yapmak mümkündür. Duru, Deniz'in kendisi için sanatından vazgeçmemesini, *"neden hayatının merkezinde ben yokum?"* düşüncesiyle defalarca sorgulamıştır. Oysaki modernite ve sanat ilişkisini ilk ele alanlardan Charles Baudelaire'e göre sanat, artık kilise, saray, akademi gibi kurumların iktidarına araç olmayarak, sanatçının kendi kendisini yönetmesini

yeğlemelidir (Artun, 2007, s. 63). Bu yaklaşımla değerlendirildiğinde şirket sahibinin isteğini kabullenen Duru'nun odağının sanat icra etmek olmadığı, sahneye çıkmaya daha hevesli olduğu çıkarımı yapılabilir.

Buna dair okunabilecek diğer sekans Can'ın, Deniz ve Duru'yu ayırmak için planladığı sanat merkezi projesiyle ilgilidir. Deniz, öğrencilerine okul bitince iş imkânı sunabileceği ve hayal ettiği projeleri sahneye koyabileceği bir sanat merkezinin yıllardır hayalini kurmaktadır. Can, sevgililerin hayatlarına sızmak için projeyi gerçekleştirmeyi teklif eder. Bir taraftan Duru'yu yurt dışına yollayacak kapıyı aralarken, diğer taraftan Deniz'e sanat merkezinin başından ayrılmaması için beş yıllık anlaşma yaptırır. Bunu duyan Duru, Deniz'e kendi başına karar aldığı için kızgındır. Kendisiyle New York'a gelmesini istemektedir. Deniz, Duru'yla gitmeyi düşündüğünü sözleşme imzaladığı Nazlı'ya söylediğinde, Nazlı sözleşmenin şartlarının ağırlığını hatırlatır. Deniz, Nazlı'ya, "Eğer burada kalırsam dans etmek için, geceleri kağıt toplayan öğrencilerim için kalırım, para için değil" der. Sanat merkezinin afişleri bile basılmışken Deniz öğrencilerini yalnız bırakamayacağını anlar. "Sadece ikimizin mutluluğu için bu kadar insanı karanlığa atamam" diyerek Duru'yla gitmez. Karen Horney'in bireyci ve rekabetçi toplumlarda görülen bir bulgu olarak kadın ve erkeğin yaşam alanları ayrılmadığı sürece, cinsiyetler arası ilişkilerin bozulacağı (2017, s. 134) düşüncesi bu çatışmada doğrulanmıştır. Deniz ve Duru'nun ilişkisindeki aksaklıklar sızmaya başlar. Öte yandan Deniz'in, Duru'nun onu bırakıp gideceğini bilmesine rağmen sanat merkezinin başında kalmayı tercih etmesi, daha "toplumcu ve romantik" bir karakter olarak nitelenmesini mümkün kılar. Aynı zamanda Deniz, Can ve Duru'yu bireycilik odağında incelerken önemli bir işlev de üstlenmiş olur.

Deniz sanat merkezi projesini öğrencileri için bırakmasa da, Can'ın Duru'ya olan duygularından emin olduğu zaman projeden çekilir. Can'ın Duru'ya âşık olduğunu ilk olarak Ceren fark etmiştir. Duru kendini, haberi olmadığını söyleyerek savunsa da Ceren, "Sorun Can değil anladın mı? Sorun sensin ya. Sorun sensin Duru. Senin sevgilin, senin kostümün, senin baş dansçılığın, sana âşık adamlar" sözleriyle Duru'nun kendini her şeyin merkezinde görmesinden yakınıyor. Bu sahne Duru'yla diğer arkadaşları arasında da geçecek olan diyalogları önelemiştir. Deniz'in sanat merkezi işini iptal ettiği, gösteri ekibi arasında kısa zamanda duyulur. Duru arkadaşlarıyla tartışma yaşar. Diğer arkadaşları da Duru'yla ilgili Ceren gibi düşünmektedir.

Duru'nun arkadaşlarıyla yaşadığı tartışmalardaki temel vurgular irdelenirse; ilk olarak tüm karakterlerin Duru'yla ilgili olarak üzerinde durduğu bencillığe değinmek gerekir. dizide, Duru ve Deniz ilişkisi ön plana çıkarılarak, anlatının duygusal atmosferi pekiştirilse de, Duru'nun başından beri Can'ın ona olan ilgisinin farkında olarak hareket ettiği, ilk sezonun sonunda ima edilir. Böylelikle izleyicinin Duru'nun egoist yönlerine yönelik metin kodlarını yorumlama yolu kapatılmış olur. Duru, hem Deniz'le yaşadığı ilişkiden hem de Can'ın ilgisinden ve gücünden vazgeçmek istememiştir. Nihayetinde dizide Duru'nun böyle bir ikileme çizilmesi, egoistlik olarak değerlendirilebilir. Fromm'un bencillikle ilgili görüşleri bu bakışı onaylar niteliktedir. Fromm'a göre, Protestanlıktan sonra çilecilik ve önemsizlik ruhunun arttırmasına rağmen, çağdaş insan aşırı bir bencillik ve kişisel çıkar peşine düşmüştür. Machiavelli'ye göre bencillik insan davranışında önemli bir itici güçtür ve kişisel çıkar elde etme isteği tüm törel kaygılardan daha öndedir. Çağdaş bencillik, malını ve mülkünü kaybettiğini görmektense öz babasının öldüğünü görmeyi tercih eder. Fromm, bencillik sorununun ruhbilimsel karmaşıklığını incelerken John Calvin, Martin Luther, Immanuel Kant ve Sigmund Freud'dan faydalanır. Tüm düşünürlerin savının ortak noktası bencilliğin, özünü sevmekle aynı olduğudur. Başkalarını sevmekle kendini sevmek bir arada barınan duygular değildir, çünkü başkasını sevmek erdemken, kendini sevmek günah olarak kabul edilmiştir (Fromm, 2016, s. 128). O halde Fromm'un bakışına Max Stirner'in "egoist" insan betimlemelerini eklemek mümkündür. Egoist insan için en değerli şey kendi öyküsüdür. İnsanlık düşüncesi ve benzeri diğer düşünceler egoist insanlar için değer taşımamaktadır (Stirner, 2013, s. 452).

Bu nitelermelerden yola çıkılırsa, Deniz'in öğrencilerinin geleceği etkisiyle hayatına yön vermesinin haricinde, egoistik yanının ortaya çıktığı durumlar da göze çarpmaktadır. Duru, Deniz'in hayatının merkezinde olmak için uğraşırken, Deniz için kendi varlığını ve gücünü ortaya koymak her şeyden önemlidir. Stirner'in *Biricik ve Mülkiyeti* (1844) kitabının nihayetinde söylediği, "ben kendi kudretim malikiyim ve ancak kendimi biricik olarak bilirsem, kudretim maliki olabilirim" sözlerini düşündürmektedir (2013, s. 453). Aynı doğrultuda Anthony Giddens'in kendini gerçekleştirme anlayışı da benlik-merkezlidir. Kişi kendini gerçekleştirmeye çalışırken "bencillik" ve "egoizm"e daha yakınlaşarak idealinden uzaklaşır (Taylor, 2011, s. 50). Deniz'in Afife'nin başrolü için, dansta Duru'dan daha yeteneksiz

olmasına rağmen, Ece üzerinde ısrarcı olması da egoistik özelliği üzerine temellenen davranışlarıdır. Deniz'in egoizmi, kibri aracılığıyla harekete geçirilmiştir.

5.4. Benliğini Yeniden Keşfeden “Tutku”lu Birey

Anlatının düşünömselliğini oluşturan temel sorgulama noktalarından biri karakterlerin “tutku”larının ön plana çıkarılmasıdır. Her karakterin edimlerini gerçekleştirmesine sağlayan, hayatına yön veren güçlü tutkuları bulunmaktadır. Dizi özünde Can'ın bir tutkunun peşinden giderek Eti'yle birlikte yıllarca emek vererek oluşturduğu “Can Manay” imajını tüketişini anlatır. Başka bir deyişle tutkulu bağlanmayı gerçekleştiremediğinde Can'ın kendini yok ediş seyredilir. Diğer karakterlerin tutkusu irdelendiğinde: çocuğunu Can'a öldürterek hayatının merkezine Can'ı koyan Eti'nin tutkusu Can'dır. Eti, hayatının merkezine koyduğu Can'dan karşılık göremediğinde, bir bakıma oluşturduğu karakteri kaybettiğinde intihar etmiştir. Duru'nun tutkusu, dans ederek varlık kazandığı “sahne”dir. Deniz'in tutkusu “müzik”, Özge'nin tutkusu “adalet”, Bilge'nin tutkusu “başarı”, Sadık'ın tutkusu “vicdan”dır. Her karakterin tutku üzerine inşa edilmesi Soren Kierkegaard'ın 19. yüzyıl ortalarında yazdığı *Şimdiki Çağ* makalesini hatırlatır. Kierkegaard makalede, birey-toplum çatışmasını kaçınılmaz görerek, bireycilik olgusunun temelini yatan düşünceyi ele almıştır. Tutkuların, toplumdaki ayrıksı bireylere has bir özellik olduğunu, tutkudan yoksun olmanın, birey olmanın önündeki en büyük engel olduğunu iddia etmiştir. Tıpkı romantizm akımının temelindeki birey olmanın önünde toplumsal baskıların engel oluşturması gibi (Silier 2014, s. 96-97).

Benzer bakışa Daryush Shayegan da sahiptir. Shayegan'a göre insan en doğal hâlinde iyi bir yabancı olarak hayatını sürdürür. Kendini sevmesiyle birtakım durumlar değişmeye başlar. Öncelikle en doğal masumiyeti olan sevgi, giderek hayranlığa dönüşür. Fakat kişiyi egoist ve saldırgan bir varlık yapan bu duygular değil, toplumdur. İnsanın doğal karakterini değiştiren, tutkuları ve arzuları yaşamının odağı hâline getiren, yabancılaştıran toplumdur. İlerlemenin akışındaki tüm toplumsal evrimler yabancılaşmanın ürünü sayılabilir (2017, s. 46). O halde bireyin toplum karşısında varlık gösterebilmesinin ilk koşulu “tutku”dur. Dizideki karakterler bu süreci güçlü bir şekilde deneyimler. Deniz'in, kameranın dans eden, müzik yapan öğrencileri gösterirken iç ses olarak söylediği sözler, yaşadığı tutkunun dışavurumudur:

“İlahi bir işaretir bu, bir çağrı. Hayatın boyunca o anı hatırlarsın. Çünkü o andan sonra hayatın asla eskisi gibi olmaz. Herkes keyfine bakarken biz nefesimizi kesilene, bitap düşene, bayılana kadar çalışırız. Uyumayız, yemeyiz, gezmeyiz, yaşamayız. Bedenimizi, ruhumuzu, hayatımızı bu tutkuya adanırız. Biz verdikçe o ister. Bencildir. Kavgacıdır. Serttir. Kendinden başka hiçbir şeyi istemeyecek kadar da kıskançtır. Senden her şeyini ister. Sen de kanının son damlasına kadar, istekle, şevkle verirsin, her şeyi yaparsın. Bu acayip bir tutku, bu fena balde hastalık.”

Öte yandan dizide, Duru'nun bilinmek ve görülmek isteğiyle Can'ın edimleri arasındaki koşutluk önemlidir. Duru'nun içsel dünyasını kısa sürede keşfeden Can, manipölasyonlarını istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleştirmeye başlar. Can'ın manipölasyonları dikte etme şeklinde değil, çeşitli pratiklerle performe edilir. Bölümün sonlarında sarf ettiği sözlerden, öykünün akışını yönlendiren duygunun “bilinme ve görülmek isteği” olduğu anlaşılabilir: “[...] Hepimizi kim olduğumuzu, ne olduğumuzu anlamak için birini ararız. Eğer onu bulursanız bilin ki çok şanslısınız. Sakın peşini bırakmayın. Koluna yapışın ve sorun. Ben kimim?” Bu ifadelerin bir bakıma öykünün tamamına entegre edildiği söylenebilir. Bireycilik bağlamında yorumlanabilecek “bilinmek, görülmek, duyulmak, anlaşılma” vurgusuna, Anthony Elliot ve Charles Lemert'in düşüncelerine uygun bir şekilde, metnin anlatı yapısında karşılaşılar. Öyle ki kimliklerin bireycileştiği çağda gerçekleşen şey, benliğini yeniden inşa etmek, keşfetmek ve dönüştürmek için merak etmektir. Bireycilik çağında yaşamak için kişinin biyografisini tasarlaması, yönetebilmesi, sosyal meta ve kültürel sembollerini ifade edebilmesi gerekmektedir (2011, s. 76). Kişinin çeşitli biçimlerde kendini anlatma isteği, modern yaşamın tamamlayıcı niteliklerinden biridir. Bu isteğin itkilerinden en önemlisi, bireylerin içinde bulunduğu yalıtılmışlık duygusudur. Gündelik hayat edimlerine bakıldığında, bir arada yaşayan insanlar, birbirinden habersiz bir biçimde yaşamaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışmada *Fi* dizisi bireycilik kavramı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Dizideki çoğu karakterin modernliğin temel ideolojisi olan bireycilik yaklaşımının altını çizen görünümünde sunulduğu savunulmuştur. İnsanın kendini merkeze koyan bireycilik düşüncesinin ilk dayanağı, kolektivist

yapılaşmanın yok olmasıdır. “Ben”e yönelişin çekiciliği, kendisinden başka her şeyi ikinci plana atmıştır. Kendi kaderini tayin etme gücüne ve özgürlüğüne sahip birey, kendini hem yaşamının hem de evrenin hakimi olarak konumlandırmıştır. Toplumun sahip olduğu bireycilikle yükselen değerler sistemine benzer olarak dizideki karakter yapılanması kadenci ve toplumcu bireyi reddeden bir yaklaşıma sahiptir. Öte yandan karakterler, benliğini yeniden inşa etme çabası içindedir. “Bir insan yaratmak”, “kimsin sen?” gibi sözlerin öne çıkarılmasıyla bu yaklaşımın anlatı boyunca altı çizilir. Böylelikle bireylerin kendi kimliğini herhangi bir toplumsal yapılanmaya değil, kendilerine borçlu oldukları ima edilir. Ayrıca kolektif yapılanmanın yok olmasıyla beliren yalnızlığa da değinilmiştir. Burada yalnızlık kolektif düşlerin üzerini örterken travmaları görünür kılmaya aracılık eden bir görünümüdür.

Çalışmada bireycilik değerlerini saptamak üzere Hofstede'nin kültürel boyutlarından faydalanılmıştır. Bu kısımlardaki sonuçlar çalışmanın savı bakımından önemlidir. Hofstede Türk toplumunu kolektivizm-bireycilik özelinde düşük IDV'ye sahip olarak bulgularken, tabloşturduğu maddeler *Fî* üzerinden ele alındığında yüksek IDV oranı çıkmaktadır. Bu durumda hiç şüphesiz 1980 sonrası Türkiye'de yükselişe geçen bireycileşmenin etkisi göz ardı edilemez. Bu yıllardan sonra eski neslin toplumsal kurtuluşu hedefleme isteğinin yerine, artık kendini kurtarma peşine düşen bireyle ortaya çıkan farklılıklar, Hofstede'nin bulgularının dönüşmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda yerli dizilerde yer alan kodların toplumsal değişimle ilişkili olduğu kabul edilirse, *Fî*'deki farklılaşmanın bireycilik temsilindeki değişim bulgularını barındırdığı iddia edilebilir.

Yeni televizyon platformları izleme alışkanlığını değiştirdiği gibi, içerik üreticisine sunduğu özgürlükle toplumsal yaşam imgeleminin bu mecralara eklenmesini de sağlamıştır. İnternet dizilerinin popülerleşmesi, hem toplumsal açmazların bu alanda yer bulmasını sağlamış hem de yapımcıları, izleyiciyi elinde tutmak için yeni hikâyelere ve çeşitliliğe yöneltmiştir. O halde, Türkiye'de yeni medya platformu için üretilen ilk içeriklerden olan *Fî*'nin, toplumsal süreçler yerine bireyin yitimlerinin iç dünyasında oluşturduğu yokluk üzerine yoğunlaşmasının altyapısı anlaşılabilir. Dizideki karakterler olaylara yön veren, kendi seçimlerini yapan, etkin özne konumundadır. Bu anlamda *Fî*, Türkiye'deki bireyin değişimini gözler önüne sererken, Batı'lı anlamda modern bireyi de yansıtmıştır. Bu bulgulardan hareketle internet dizileri ve modern birey tipolojisi ekseninde oluşturulmuş karakterler arasında bağ kurulabilir. Dolayısıyla dizi anlatısında yeni üslup arayışlarından söz etmek mümkündür.

7. Extended Abstract

The purpose of this study was to detect the representation of individualism in digital media platform contents. Through the theorem that the series can reflect social dynamics and change, the study focuses on new writing style searches in digital media platforms. *Fî* series was selected as sampling to depict cultural meanings on digital platforms. Exploration of “individualism” presentation in internet series forms the study context. The main limitation of the analysis method is the fact that the analysis was made only through *Fî* series among the internet series in Turkey. The other limitation was the low number of previous studies on this subject as these platforms have quite a new history.

The fact of individualism was evaluated through themes such as character portrayals, emotional conditions of individuals living in individualized culture, blessing of individualism, me-us conflict, selfishness and self re-exploration in the study. Thus, the detection of novelties in series narratives produced for digital platforms was aimed. A descriptive analysis was conducted for the series through the cultural dimensions of Geert Hofstede. Presentation of the characters in the series according to individualist classification although Hofstede showed Turkey among collective countries was effective in method choice. Descriptive analysis is preferred in researches in which conceptual structure can be detected in advance. First of all, the themes are determined under the light of theoretical information in descriptive analysis and then the conclusion is reached through the interpretation of the text according to the themes. Hofstede's model covering “cultural dimensions” is still the most comprehensive study among the researches in the cultural field although it was made 40 years ago. Staying up-to-date and having too detailed categorizations have caused the frequent use of the model today. If we should mention the cultural dimensions of Hofstede shortly, he defined national cultures through questionnaires on more than 116.000 participants in 50 countries between 1967 and 1980. Determining the differing

points of national cultures, he created criteria such as “collectivism and individualism”, “high or low power distance”, “refraining from strong or low uncertainty” and “masculinity and femininity” (Hofstede, 1983, s. 76-78). Hofstede classified countries according to these dimensions and created tables. The study re-evaluated Hofstede's table particularly for *Fi* series and a descriptive analysis was made.

With an IDV score of 37 according to Hofstede, although Turkey is included in collectivist society structurization class, it has high IDV and presents an individualist society character particularly based on *Fi* series. It can be stated that the findings acquired from *Fi* clearly indicate a change in collectivist--individualism presentations. Almost none of the items in low IDV score were found in the plotline and character presentations of the series. First, none of the characters was born in an extended family and was presented in structurizations such as a family or a group. However, Hofstede mentions the importance of family gatherings especially in collective society structurization. Immediate family structurization and even lack of family are presented in *Fi*. The study showed that *Fi* series among the first contents produced for new media platform in Turkey focused on the absence formed by the inner world of losses instead of social processes. The characters of the series are in the position of active subjects leading the circumstances and making their own choices. Starting from these findings, a connection can be made between internet series and characters built within the context of modern individual typology. Thus, it is possible to mention new writing style searches in the series narrative. The following suggestions were made for future studies by this study:

- Conducting future studies within the context of current information based on the fast development of new broadcasting ecosystem,
- Considering that the programs broadcasted on new television platforms can provide evaluation with different literature information and present resource for new social and philosophical debates is important for future studies.

Kaynakça

- Artun, A. (2007). *Modern Hayatın Ressamı*. (Introduction, ss. 9-80). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bauman, Z. (2011). *Bireyselleşmiş Toplum*. (Çev. Yavuz Alogan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Elliot, A. & Lemert, C. (2011). *Yeni Bireycilik Küreselleşmenin Duygusal Bedelleri*. (Çev. Başak Kıcıır). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Fromm, E. (2016). *Özgürlükten Kaçış*. (Çev. Şemsa Yeğin). İstanbul: Say Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (Çev. Hüseyin Özel, Abdülkadir Sönmez, Zeynep Mercan, İsmail Yılmaz, Eren Rızvanoğlu, Mehmet Ali Sarı, Şebnem Pala Güzel, Muttalip Özcan). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Guenon, R. (2016). *Modern Dünyanın Bunalımı*. (Çev. Mahmut Kanık). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Hofstede, G. (1983). Journal of International Business Studies. *Palgrave Macmillan Journals*. 14(2), 275-89.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's Consequences International Differences in Work-Related Values*. California: Sage Publications.
- Hofstede, G., Hofstede, Jan G., Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations Software of the Mind*. London: Mc Graw Hill.
- Horney, K. (2017). *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*. (Çev. Başak Kıcıır). İstanbul: Sel Yayınları.
- Kohen, A. (2017a). *Fi*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Kohen, A. (2017b). *Çi*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (Çev. Işın Gürbüz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Loo, H. V. D. & Reijen, W. V. (2014). *Modernleşmenin Paradoksları*. (Çev. Kadir Canatan). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Lukes, S. (1995). *Bireycilik*. (Çev. İsmail Serin). Ankara: Ark Yayınevi.
- O'Connor, J. (1995). *Birikim Bunalımı Yeni Bireycilik, Sınıf Mücadelesi ve Çağdaş Kapitalizm*. (Çev. Ali Çakıroğlu). İstanbul: Belge Yayınları.
- Reisman, D. (2016). *Yalın Kalabalık*. (Çev. Yeşim Erdem). Ankara: Heretik Yayınları.
- Renaut, A. (2011). Birey ve Bireycilik. *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, Raynaud Philippe & Rials Stephane (Ed.), (ss. 139-142), İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sennett, R. (2016). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. (Çev. Serpil Durak & Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Shayegan, D. (2017). *Yaralı Bilinç Geleneksel Toplumda Kültürel Şizofreni*. (Çev. Haydun Bayrı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Silber, Y. (2014). *Oburluk Çağı Felsefe ve Politik Psikolojik Denemeleri*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Simmel, G. (2015). *Bireysellik ve Kültür*. (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Stirner, M. (2013). *Biricik ve Mülkiyeti*. (Çev. Selma Türkis Noyan). İstanbul: Kaos Yayınları.
- Taylor, C. (2006). *Modern Toplumsal Tabayyüller*. (Çev. Hamide Koyukan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Taylor, C. (2011). *Modernliğin Sıkıntıları*. (Çev. Uğur Canbilen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Üskül, Z. Ö. (2003). *Bireyciliğe Tarihsel Bakış*. İstanbul: Büke Yayıncılık.
- Wagner, P. (1996). *Modernliğin Sosyolojisi Özgürlük ve Cezalandırma*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Watt, I. (2007). *Romanın Yükselişi Defoe, Richardson ve Fielding Üzerine İncelemeler*. (Çev. Ferit Burak Aydar). İstanbul: Metis Eleştiri.
- Watt, I. (2016). *Modern Bireyciliğin Mitleri*. (Çev. Mehmet Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Yamazaki, M. (2010). *Japon Kültürü Japonlar ve Bireycilik*. (Çev. Oğuz Baykara). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.